

Pišu:

Milica Popović, dipl. građ. inž.

Arup d.o.o. Beograd

dr Igor Jokanović, dipl. građ. inž.Univerzitet u Novom Sadu,
Građevinski fakultet, Subotica

Društveno-ekonomski aspekti u okviru procene uticaja na životnu sredinu za PROJEKTE SAOBRAĆAJNICA

Međunarodne organizacije i finansijske institucije posebnu pažnju prilikom izbora određenih projekata, uključujući i domen saobraćaja, posvećuju društveno-ekonomskim uticajima. Ova posvećenost kod pojedinih projekata dostiže takav nivo da u slučaju izraženih uticaja i neprosvećenosti investitora rešavanju ovog problema može doći do otkazivanja projekta, odnosno uskraćivanja finansiranja. U većini nerazvijenih i zemalja u razvoju pristup proučavanju društveno-ekonomskih uticaja se najčešće odvija površno i izaziva velike nedoumice i nesigurnost u pogledu samih rezultata, posebno kada se radi o realizaciji mera ublažavanja i/ili kompenzacije.

Sredinom 70-ih godina prošlog veka u svetu se pojavila ideja o sprovođenju dublje analize uticaja koje značajni građevinski projekti, kao što su saobraćajnice, imaju na sredinu u kojoj se nalaze, odnosno u kojoj se namerava njihova realizacija. Postalo je jasno i generalno prihvaćeno da svaka izmena izaziva pozitivne i negativne uticaje na okruženje uključujući uticaje na životnu sredinu, socijalno-ekonomsko stanje zajednice, političke i finansijske odnose u zajednici, društvene, biološke, bezbednosne i mnoge druge uticaje.

Ova analiza uticaja se originalno odnosila samo na "velike" projekte kao što su projekti kapitalnih investicija, značajnije infrastrukturne objekte, industrijska i nuklearna postrojenja ili postrojenja za eksploataciju prirodnih resursa. Ovako veliki projekti mogu stvoriti mogućnosti za razvoj zajednice i doneti sa sobom mnoge pogodnosti, ali u isto vreme mogu stvoriti i razne štetne uticaje i zagađenja. Obim i intenzitet ovih uticaja zavisi kako od samog projekta, tako i od sredine u kojoj se realizuje. Međutim, u praksi se pokazalo da i manji projekti mogu imati značajne uticaje na sredinu u kojoj se nalaze. Tipič-

no, projekti nikada nisu jednoznačno dobri ili loši; uvek postoji diferencijalna podela pozitivnih i negativnih uticaja (štete i koristi) na okolne zajednice.

Uticaji mogu biti različitog intenziteta i trajnosti, mogu se javiti u relativno maloj sredini ili se širiti na okolne zajednice. Neophodno je osigurati posvećeno i strogo vođenje projekta kako bi se osigurala maksimalna korist, a negativni uticaji izbegli ili u velikoj meri umanjili tokom trajanja projekta. Pri tome, trajanje projekta uključuje sve faze od planiranja i projektovanja, preko izvođenja, eksploatacije i održavanja objekata, sve do rušenja objekta ili početka novog životnog ciklusa nakon rehabilitacije ili rekonstrukcije, kao što je to slučaj kod većine objekata saobraćajne infrastrukture. Ukoliko se potencijalni uticaji sagledaju u početnim fazama planiranja i pripreme projekata lakše ih je umanjiti ili izbeći.

Društveno-ekonomski uticaji kod projekata saobraćajne infrastrukture

Uticaj određenih infrastrukturnih objekata (samim tim i objekata saobraćajne infrastrukture značajne površine,

dužine i zapremine) na društveno okruženje, može se posmatrati samo ako se jasno odrede pojedine društvene grupe, kao korisnici prostora i objekata na njemu u odnosu na koje se ovaj fenomen može istraživati. Kod saobraćajnica se jasno mogu izdvojiti dve osnovne interesne grupe. Jednu grupu čine korisnici infrastrukture, a drugu čine stanovnici u okolini ili duž infrastrukture, kao i vlasnici nepokretnosti koje su pod uticajem te iste infrastrukture.

Prva društvena grupa, koju sačinjavaju korisnici, ostvaruje niz povoljnosti budući da se izgradnjom saobraćajnice značajno poboljšava bezbednost saobraćaja, smanjuje potrošnja goriva, skraćuje vreme putovanja, poboljšava saobraćajna povezanost na širem području i stvaraju povoljniji uslovi za razvoj. Izgradnjom saobraćajnice treba očekivati i povećanje mobilnosti stanovništva šireg prostora čime se otvaraju mogućnosti za razvoj određenih delatnosti kojima se menja socijalna struktura.

Deo stanovništva koji se nalazi u neposrednoj blizini postojećih saobraćajnica, izgradnjom nove saobraćajnice može dobiti povoljnije uslove stanovanja budući da će doći do izmeštanja saobraćajnih tokova, mogućnosti otvaranja radnih mesta i dostupnosti raznim aktivnostima i delatnostima, kao i oslobađanja građana od zavisnosti i determinanti lokalne zajednice. Suprotan efekat u ovim zonama, u smislu pogoršanja uslova privređivanja, pojavice se kao posledica smanjenja zahteva za uslugama duž postojeće saobraćajnice (restorani, moteli, benzinske pumpe, servisi i dr.) ili usled onemogućenog pristupa objektima i resursima, bilo privremeno ili trajno. U smislu minimiziranja uticaja u ovoj sferi sadašnjim vlasnicima ovih nepokretnosti bi trebalo omogućiti da pod povoljnijim uslovima započnu svoje privređivanje u određenim zonama nove saobraćajnice.

U situacijama kada se trasa saobraćajnice nalazi u retko nastanjenim područjima, deo problema se minimizira, ali se mogu pojaviti uticaji koji proističu iz izlaganja društvenim kontaktima zajednica koje su do tada živele u tradicionalnom okruženju, tzv. kulturni šok. Ovo je naročito bitno u oblastima naseljenim tzv. domorodačkim stanovništvom ili starosedecima, koje karakteriše poseban tip kulturnog, društvenog, politič-

kog i ekonomskog integriteta, i time njihove živote čini izuzetno osetljivim na uticaje izvan zajednice.

Deo ovih problema se mora rešavati u periodu pripreme i izgradnje saobraćajnice, pre svega na nivou kontakta sa ovim zajednicama i razjašnjenju osnovnih problema koji će po njih nastati u toku i nakon izgradnje saobraćajnice. Problemi koji mogu nastati obuhvataju: gu-

bitak tradicionalnog osećaja identiteta, gubitak životnog prostora, ugrožavanje tradicionalnog prava na zemlju, zdravstveni problemi i ugrožavanje prava na razvoj zajednice ili jedinki. U fazi izvođenja radova naročito treba nastojati da se stacionarni objekti gradilišta lociraju tako da se izbegnu mogući problemi radnika koji su angažovani na realizaciji saobraćajnice i lokalnog stanovništva.

Negativni društveno-ekonomski uticaji najčešće obuhvataju pogoršanje uslova privređivanja, gubitak izvora prihoda, razdvajanje zajednice, poremećaj integriteta u izolovanim sredinama.

Izgradnja nove ili proširenje postojeće saobraćajnice mogu dovesti do razdvajanja lokalne zajednice. Alternativni putevi za prelazak brzih saobraćajnica su često duži i direktno utiču na privređivanje i kontakte unutar zajednice koja ostaje razdvojena sa različitih strana nove saobraćajnice.

Vlasnici zemljišta na kome se gradi saobraćajnica su interesna grupa koja najviše gubi u novim okolnostima, bez obzira na nadoknadu koja im pripada nakon otuđenja zemljišta. Korišćenje zemljišta za izgradnju ili rekonstrukciju puta može podrazumevati dobrovoljnu

prodaju zemlje ili prisilno otkupljivane. Zbog same prirode, eksproprijacija izaziva društveno nezadovoljstvo i ekonomske gubitke kod pogođenih pojedinaca i njihovih porodica. Vrlo je važno naglasiti da se obim nezadovoljstva i gubitak povećava vrlo brzo sa brojem oštećenih ljudi. U ovom slučaju postoje posebno razvijeni modeli uticaja i kompenzacija koji se mogu pri-

lagodavati svakoj konkretnoj situaciji. Novčana nadoknada za eksproprijaciju i porušene objekte treba da se dodeljuje na osnovu ugovora o ulaganju sredstava kako bi se izbegli slučajevi da se dobijeni novac potroši nenamenski i stvore socijalni slučajevi o kojima se kasnije mora brinuti društvo.

U nekim "nezvaničnim" delatnostima nije lako odrediti ko je pogođen ili pak prirodu mogućih dugoročnih uticaja. Mnoge pijace ili mali ugostiteljski objekti pored saobraćajnica nisu zvanično organizovani i često ne poseduju dokumentaciju o vlasništvu, zakupu i prihodima. Poseban problem leži u činjenici da je čest slučaj da predviđene mere kompenzacije ne dolaze do oštećenih, posebno ako su alternativna sredstva boljeg kvaliteta nego ona koja su izgubljena, pa su tada privlačnija drugim uticajnim grupama.

Upoređivanje efekata izgradnje, negativnih i pozitivnih, dovodi do saznanja o koristi po društveno okruženje u slučaju izgradnje saobraćajnice. Projekat svakako treba realizovati samo ako su koristi višestruko veće nego što su štete koje se javljaju.

Efekti koji se mogu pojaviti kao posledica izgradnje, a koji mogu imati određenog uticaja u društvenoj sferi su vezani za mogući izazvani, nekontrolisani razvoj duž saobraćajnice čime bi se značajno poremetili postojeći odnosi, ali isto tako se može javiti napuštanje pojedinih prostora u slučaju prolaska saobraćajnice na većoj udaljenosti od naseljenog mesta.

PROCENA UTICAJA DRUŠTVENO-EKONOMSKIH ASPEKATA PROJEKTA

Procena uticaja društveno-ekonomskih aspekata, prema Međunarodnoj asocijaciji za procenu uticaja (International Association for Impact Assessment - IAIA) obuhvata procese analiziranja, praćenja i upravljanja očekivanim i neočekivanim društveno-ekonomskim posledicama planirane intervencije (usvajanja politike/strategije, programa, plana ili projekta), kako pozitivnih tako i negativnih, kao i bilo koji proces društveno-ekonomskih promena koji je nastao usled te intervencije.

Ova rogovatna i naizgled očigledna definicija zasnovana na je na težnji da projekat ne dovede do toga da stanovništvo u zoni uticaja projekta, nakon realizacije istog, živi lošije nego što je živelo pre projekta. Kako bi se to postiglo, potrebno je potpuno opisati postojeće društvene odnose u zajednici, proceniti potencijalne uticaje projekta i definisati način da se negativni uticaji u što većoj meri umanje.

Originalno, procena uticaja društveno-ekonomskih aspekata realizacije projekata sprovodila se paralelno i na sličan način kao procena uticaja na životnu sredinu. Problem sa takvim pristupom je što pojednostavljuje kompleksne društveno-ekonomske uticaje. Ovi uticaji su retko prosti uzročno-posledični odnosi i zbog toga ih je teže kvantifikovati.

Tokom poslednjih 15-20 godina pojavile su se razne metodologije za sprovođenje ove procene. Razvijeniije države su u okviru svojih agencija postavljale

le uslove za identifikaciju uticaja i usvajanje mera za smanjenje i kontrolisanje tih uticaja. U mnogim zemljama je procena uticaja postala zakonska obaveza prilikom odobravanja finansiranja i dobijanja dozvola za izgradnju, dok su praćenje i kontrola primene mera ublažavanja ili eliminacije negativnih uticaja preporučenih kroz studiju - uslov za eksploataciju objekata ili nastavak finansiranja.

U Srbiji trenutno ne postoji zakonska obaveza da se detaljno analiziraju društveno-ekonomski uticaji projekta na stanovništvo i zajednicu. Ali to ne znači da se ove procene, odnosno pojedini elementi sveobuhvatne procene, ne sprovode. U okviru nekih od postojećih zakona obuhvaćene su analize pojedinih aspekata i propisivanje mera za ublažavanje uticaja. Ovde se pre svega misli na Zakon o proceni uticaja na životnu sredinu, Zakon o planiranju i izgradnji, Zakon o eksproprijaciji i dr.

Međutim, s obzirom na činjenicu da je Srbija kandidat za pristup Evropskoj uniji, neminovno je i da će se domaća zakonska regulativa sve više približavati evropskim standardima i zakonima. A u njima je procena društveno-ekonomskih uticaja obavezna. Do tada će se u Srbiji sprovoditi samo na projektima koji se izvode uz podršku međunarodnih organizacija i finansijskih institucija.

U svetu su paralelno sa državnim agencijama, ulogu procene i praćenja društveno-ekonomskih uticaja na sebe preuzele i lokalne i globalne nevladine

organizacije, međunarodna udruženja iz određenih industrijskih sektora, predstavnici sektora finansija i osiguranja, kao i lokalne zajednice u kojima se projekti realizuju. Iako nacionalno zakonodavstvo i dalje ima važnu ulogu u sprovođenju procena i primeni mera zaštite/ublažavanja, vodeću ulogu u postavljanju standarda u poslednje vreme preuzimaju međunarodna industrijska udruženja (npr. ICMM: International Council on Mining & Metals - Međunarodno veće za rudarstvo i metale, IPIECA: International Petroleum Industry Environmental Conservation Association - Međunarodno udruženje naftne industrije za zaštitu životne sredine, IHA: International Hydropower Association - Međunarodno udruženje za hidroelektrane) i finansijske institucije (Međunarodna finansijska korporacija, Svetska banka, Evropska investiciona banka, Evropska banka za obnovu i razvoj, kao i druge investicione i komercijalne banke koje su usvojile Ekvatorske principe). Projekti koji ne ispunjavaju ove međunarodne standarde ne mogu obezbediti finansiranje projekata ili osiguranje, a često mogu naići i na proteste lokalne i međunarodne zajednice. Sve ovo znači da projekti često moraju da ispunjavaju zahteve i očekivanja mnogih zainteresovanih strana, svaka sa različitim, a ne nužno komplementarnim interesima.

Može se očekivati da će se u narednom periodu sve više pažnje posvećivati adekvatnoj proceni društveno-ekonomskih uticaja, naročito imajući u vidu stalni porast investiranja u zemljama u razvoju. Između slabih državnih institucija i povećane potražnje za slobodnim građevinskim zemljištem,

stvara se potencijal za nastajanje i nekontrolisano širenje konflikta između graditelja i lokalnih zajednica, naročito ako

rizici nisu pravovremeno identifikovani i ako se planirane mere za ublažavanje uticaja ne sprovode na vreme i u saradnji sa ugroženim stanovništvom.

Kako poboljšati uslove života stanovništva u zoni uticaja projekta?

Procena uticaja društveno-ekonomskih aspekata projekta još uvek nije zakonska obaveza u Srbiji.

Ekvatorski principi predstavljaju okvir korporativne društvene odgovornosti globalne finansijske industrije. Tačnije, to je okvir upravljanja rizikom i skup smernica za procenu uticaja na životnu sredinu i društvo koje su usvojile međunarodne finansijske institucije (banke), a koji se primenjuju na njihove projekte bilo gde u svetu i za sve sektore industrije. Banke koje usvoje Ekvatorske principe se obavezuju na spro-

vođenje ovih principa u svojim internim politikama, procedurama i standardima za finansiranje projekata, i pristaju da „ne obezbede finansiranje projekata ili privrednih kredita za projekte kod kojih klijent neće ili nije u stanju da realizuje svoje aktivnosti u skladu sa Ekvatorskim principima“. Ovaj okvir je prilično uopšten tako da mnoge investicione institucije dodatno usvajaju sopstvene procedure i pravila.

PROCES PROCENE DRUŠTVENO-EKONOMSKIH UTICAJA

Procena uticaja društveno-ekonomskih aspekata se može shvatiti kao niz faza u okviru procesa upravljanja. Svaka od ovih faza je ukratko predstavljena u nastavku teksta. Iako su faze ovde predstavljene u naizgled linearnom redu, procena uticaja je zapravo iterativan postupak koji bi trebalo redovno preispitivati sve do samog završetka projekta, eventualno i do potpunog nestanka izvora uticaja.

I Preliminarno sagledavanje uticaja i formulisane alternativnih rešenja

U ovoj fazi se definišu osnovni parametri koji će se analizirati u okviru procene. Definišu se ciljevi, obim i vremenski okviri procene, utvrđuju učesnici na koje će projekat najverovatnije uticati i prepoznaju aktivnosti koje će verovatno izazvati društveno-ekonomske uticaje. Razmatra se sledeće:

- lokacija;
- vrsta, veličina i osnovne karakteristike glavnih objekata;
- neophodni pomoćni objekti (pristupni putevi, dalekovodi, kanalizaciona i vodovodna mreža, pomoćne stanice, upravljačke baze i dr.);
- potrebna površina zemljišta za glavni objekat i za pomoćne objekte i saobraćajnice (pristupne i one u okviru gradilišta);
- okvirni program izvođenja radova;
- potrebna i raspoloživa radna snaga (da li će izgradnja objekta dovesti do povećanja broja stanovnika u okolini i na koliko dugo);
- podrška lokanih institucija.

Važno je na početku jasno definisati svrhu procene kako bi konačan proizvod (odnosno procena uticaja) bila usklađena sa veličinom projekta i kako bi obezbedila jasna uputstva za dalji razvoj projekta. Ovde se takođe vrši analiza dostupne dokumentacije i identifikuju dodatne studije i istraživanja koje bi eventualno trebalo sprovesti kroz neku od sledećih faza procene. Ovde je zgodno razmotriti i alternativna rešenja, kao i sprovesti inicijalnu procenu uticaja tih rešenja.

Na kraju ove faze treba imati definisan cilj i obim procene, identifikovane prioritete i jasan plan aktivnosti u sledećim fazama.

Proces procene društveno-ekonomskih uticaja je iterativan postupak tokom čitavog životnog veka projekta uz poseban naglasak na fazu eksploatacije kada se ocenjuje uspešnost preporučenih mera i po potrebi revidiraju pojedinačna rešenja.

II Profil društva i osnovno stanje

Definisanje društvenog profila podrazumeva identifikaciju i karakterizaciju svih onih na koje projekat može uticati - zajednice, pojedinci, fizička i pravna lica, državne ustanove i sve ostale zainteresovane strane.

Profilisanje podrazumeva analizu društvenih i ekonomskih karakteristika regiona u datom vremenskom trenutku. Rezultat profilisanja je definisano

trenutno, odnosno osnovno stanje, koje je zapravo presek stanja zajednice ili društvene grupe pre početka uticaja izazvanih projektom (često se u praksi definiše kao „nulto stanje“). To su postojeći odnosi i prethodni trendovi u ljudskom

okruženju u okviru koga se projekat sprovodi. Ovo osnovno stanje daje meru u odnosu na koju se definišu potencijalni uticaji i ocenjuju izazvane promene.

Ova faza je uglavnom zasnovana na sekundarnim informacijama (prethodne studije, statistički podaci, analize i izveštaji koji su dostupni u regionu nezavisno od projekta ...) i trebalo bi da obuhvati sledeće aspekte društva:

- Istorijsku pozadinu, uključujući prva naselja, smene u populaciji, razvojne događaje i razvojne periode, kao i njihov efekat na šire trendove zapošljavanja, izvore prihoda u zajednici;
- Političke i društvene odnose, uključujući podelu vlasti i nadležnosti, veze sa drugim geopolitičkim jedinicama, kapacitete relevantnih institucija, odnose među različitim grupama, posebno među potencijalno ugroženim grupama, glavne privredne aktivnosti; izgleda za budućnost; tržište rada i raspoložive radne snage; nezaposlenost i nedovoljnu zaposlenost; broj stanovnika i očekivane promene, socijalno-demografske karakteristike (pol, starost, etnička pripadnost), obrasce sezonskih migracija stanovništva; dostupnost stambenog prostora, razvijenost infrastrukture i dostupnost usluga;
- Opis životne sredine uključujući ekološko okruženje, raspoloživost prirodnih resursa (uključujući i nedostatke), identifikaciju oblasti koje imaju ekonomski, rekreativni, estetski ili simbolički značaj za stanovnike ili pojedinačne grupe; stambene aranžma-

ne i životne obrasce, stavove prema karakteristikama životne sredine; načine korišćenja resursa, raspoloživost zemljišta i vlasništvo nad zemljištem;

- Kulturu, stavove i društveno-psihološke uslove, uključujući odnos prema predloženom projektu; poverenje u političke i društvene institucije, percepciju rizika; kapacitet za prilagođavanje, ocenu kvaliteta života.

Analiza sekundarnih informacija identifikuje podatke koji nedostaju na osnovu čega se definiše program za prikupljanje primarnih podataka i izradu

prestanka uticaja vratiti na osnovno) ili u kom obimu se može ublažiti;

- verovatnoću izazivanja povezanih uticaja;
- kakve će posledice uticaj imati na političke odluke (trenutne i buduće);
- postojeće stanje javnog mnjenja u vezi samog uticaja (istorijski).

Ovako klasifikovani uticaji služe kao povratna informacija zainteresovanim stranama, investitoru i nosiocu projekta u cilju eventualnog revidiranja projekta i izbora onog alternativnog rešenja koje u najvećoj meri ostvaruje ciljeve projekta

može definisati čitav niz formalnih sistema upravljanja socijalnim uticajima, socijalnih programa i planova, sporazuma operativnih procedura u vezi sa uticajima visokog rizika.

Neki od primera ovih planskih dokumenata su: Plan zaštite zdravlja i bezbednosti zajednice (Community Health and Safety Plan), Akcioni plan raseljavanja (Resettlement Action Plan), Plan angažovanja zainteresovanih strana (Stakeholder Engagement Plan), Lokalni plan nabavki (Local Procurement Plan), Plan restauracije izvora prihoda (Livelihood Restoration Plan), Plan zaštite kulturnog nasleđa (Cultural Heritage Management Plan), Program obuke o ljudskim pravima i kulturnom diverzitetu (Human Rights and Cultural Diversity Training) i dr.

V Praćenje i izveštavanje

Faza praćenja i izveštavanja podrazumeva prikupljanje, analizu i prosleđivanje informacija vezanih za uticaje izazvane projektom u periodu pripreme i realizacije projekta, kao i tokom same eksploatacije. Ova faza služi da bi se revidirale prethodne procene i pratila uspešnost predviđenih mera za upravljanje posledicama uticaja sa ciljem da se koriguju one mere koje nisu uspešne. Između ostalog, pripremaju se i objavljuju izveštaji o nastalim uticajima i realizovanim merama kako bi se podstakao dijalog sa zajednicom.

Poželjno je već u okviru procene uticaja definisati Program praćenja i izveštavanja.

VI Ocena uspešnosti

Ocena uspešnosti se obično sprovodi na samom kraju realizacije projekta. U završnoj fazi se ocenjuje sama procena i njena efikasnost. Ocenjuju se uspostavljeni sistemi upravljanja i mogućnost primene predviđenih mera. Upoređivanje procenjenih uticaja i uticaja koji su zapravo nastali predstavlja značajno iskustvo i omogućava bolje rasuđivanje u narednoj proceni.

Ocena uspešnosti se, u duhu najbolje prakse, ne završava u onom momentu kada je završena izgradnja objekta, odnosno po njegovom puštanju u eksploataciju, već se nastavlja u (najčešće) pravilnim godišnjim intervalima.

Uočava se da napred navedene faze uglavnom odgovaraju sličnim fazama

dodatnih studija i planova kroz rad na terenu (intervjui sa izabranim predstavnicima, konsultacije sa stanovništvom, javne rasprave, ankete, i sl.).

III Intuitivna procena uticaja i revizija alternativnih rešenja

Tokom ove faze se identifikuju i predviđaju uticaji, a njihov obim se procenjuje primenom različitih metoda. Izbor metode će zavisiti od samog projekta i osnovnog stanja zajednice. Identifikovani uticaji se klasifikuju, a zatim se izdvajaju po prioritetu na osnovu njihovog obima i značaja. Prilikom ove klasifikacije treba razmotriti sledeće aspekte:

- verovatnoću da će doći do aktivnosti koja izaziva uticaj;
- procenat stanovnika koji će biti pogođen uticajem;
- trajanje uticaja (dugoročno ili kratkoročno);
- intenzitet uticaja (obično u kontekstu vrednosti koristi ili troška);
- stepen u kome je uticaj povratan (odnosno koliko se stanje može nakon

pri čemu dovodi i do poboljšanja društveno-ekonomskog stanja u zajednici i izbegavanja negativnih uticaja.

IV Strategije upravljanja u cilju izbegavanja i ublažavanja negativnih društveno-ekonomskih uticaja i pojačavanje pozitivnih uticaja

Kada se govori o društvenim uticajima, treba istaći da ih je veoma teško izbeći, ali se pravovremenim konsultacijama sa lokalnim stanovništvom mogu izbeći mnogi neželjeni efekti. U slučaju naselja starijeh stanovnika zaštita je moguća samo ako se saobraćajnica može trasirati izvan naseljene oblasti, izvora hrane i vode, svetih mesta i sl. Mnogo veći problem predstavlja razdvajanje zajednice što se može izbeći uzimanjem u obzir lokalnih putanja kretanja tokom projekantske faze i obezbeđenjem prelaza i alternativnih pravaca.

Obim ove faze isključivo zavisi od analize iz prethodnih faza, a svodi se na veličinu projekta (zonu uticaja projekta) i društvenu strukturu zajednice. Ovde se

kroz koje se odvija i klasična procena uticaja na životnu sredinu s tim što se kroz vreme i analizu iskustava u početnim periodima proučavanja iskristalisao pristup da društveno-ekonomski uticaji ipak moraju biti obrađeni izdvojeno od ostalih uticaja koji se pojavljuju u okruženju određenog projekta.

MEĐUNARODNO PRIHVAĆENA DOBRA PRAKSA

Uključiti javnost u proces donošenja odluka - S obzirom na to da u Srbiji ne postoji zakonska obaveza za detaljnom analizom društveno-ekonomskih uticaja, svaka delimična analiza u planskim dokumentima se svodi na obradu statističkih podataka koji se pribavljaju indirektno i bez prethodnih konsultacija sa zajednicom. Ovo obično znači da zajednica saznaje o projektu relativno kasno i najčešće preko neakreditovanih izvora.

Međunarodna praksa pokazuje da se mnogo pozitivniji utisak o projektu stvara ako se zajednica na koju će projekat uticati što ranije uključi u proces planiranja. Stanovništvo ne želi da mu se projekti nameću već žele da znaju da su aktivni učesnici u pripremi projekta i da će njihovi interesi i način života biti zastupljeni prilikom fizičke realizacije i tokom eksploatacije. Ako se zainteresovanim stranama omogućiti da aktivno učestvuju u donošenju odluka onda se povećava i njihova podrška projektu i ubrzava rešavanje problema. Međutim, treba voditi računa da se ove konsultacije započnu što ranije i uz adekvatan plan (Plan angažovanja zainteresovanih strana) kako bi se izbeglo širenje dezinformacija i zadržalo poverenje zajednice.

Obezbediti održive uslove života zajednice - Neophodno je uzeti u obzir društveno-ekonomske i kulturne aspekte zajednice u okviru koje se projekat iz-

Rano razmatranje društveno-ekonomskih uticaja, usklađivanje projektnih aktivnosti sa regionalnim i lokalnim planovima i aktivno učestvovanje zajednice u donošenju odluka, ključne su karakteristike sistema koji je u skladu sa najboljom praksom i podržava održivi razvoj zajednica pogođenih projektom.

vodi. Sagledati koji su izvori prihoda domaćinstava i kako sebi obezbeđuju osnovne životne potrepeštine (vodu, hranu, mesto za stanovanje, odeću i sl.), a nakon toga sagledati kako će se usled projekta izmeniti njihov način života i da li oni poseduju sposobnost da se prilagode novom načinu života.

Jedan od očiglednih primera su projekti izgradnje različitih postrojenja (saobraćajnice, industrijski objekti i sl.) u siromašnim i neobrazovanim zajednicama koje žive od poljoprivrede i stočarstva. Ovo stanovništvo nema dugoročnu korist od finansijske nadoknade jer kroz proces oduzimanja zemljišta gube osnovni izvor prihoda (smanjene površine zemlje, onemogućen pristup i sl.). Za njih je potrebno napraviti program obrazovanja ili obuke za prekvalifikaciju ili obezbediti adekvatnu zamenu za izgubljeno zemljište kako bi osigurali da nakon projekta imaju održive izvore prihoda. Ovakve analize nisu predmet domaćih zakona, a predstavljaju jedan od osnovnih principa međunarodne dobre prakse (kroz izradu planova restauracije izvora prihoda).

Detaljno razmotriti kumulativne i indirektno uticaje - Direktni uticaji na za-

jednicu se relativno lako prepoznaju, ali procena indirektnih i kumulativnih uticaja može biti značajno kompleksan proces, kako prilikom identifikacije, tako i prilikom određivanja veličine i značaja uticaja. U ovom smislu je društveno-ekonomske uticaje posebno teško definisati jer ne postoji jasna uzročno-posledična veza. U indirektno uticaje se na primer mogu svrstati: dodatno opterećenje na postojeću infrastrukturu (lokalni putevi, kanalizaciona i vodovodna mreža...) i institucije (zdravstvo, obrazovanje), narušavanje društvenih mreža usled priliva ljudi, promena kulturnih vrednosti, promene u lokalnoj ekonomiji, izraženija nejednakost izme-

đu stanovnika na koje projekat direktno utiče (ekspropriacija imovine, dodatni prihod ili gubitak prihoda usled projekta, zaposlenost na projektu) i ostalog stanovništva. Kumulativni su oni uticaji koji se javljaju kao posledica projekta, ali i drugih aktivnosti u zajednici. Svaki od njih je možda zanemarljiv, ali kada se saberu može doći do izazivanja značajnih posledica.

Biti svestan troška koji nastaje usled zanemarivanja društveno-ekonomskih uticaja - U međunarodnoj praksi, društveno-ekonomski rizik je onaj koji može da dovede u pitanje realizaciju projekta, ali i onaj koji nastaje kao posledica projekta, a izaziva značajne finansijske gubitke koji opet ugrožavaju projekat. Ovde se misli na nepredviđene troškove koji mogu biti izazvani reakcijom zajednice na društveno-ekonomske uticaje. Tu spadaju troškovi primene mera za ublažavanje uticaja, sudski (parnični) troškovi i isplata kompenzacije, štrajkovi radnika, zastoji u radu usled protesta zajednice, ugrožavanje statusa uključenih institucija, investitora i izvođača, i sl. ■

